PROBLEMA MODELELOR GRAMATICII LUI IENĂCHIȚĂ VĂCĂRESCU

DE

KLAUS STEINKE

Observațiile[1] lui Ienăchiță Văcărescu din anul 1787 sînt, cronologic privind, doar a treia gramatică tipărită a limbii române, dar, după *Elementa*[2] (1780) ale lui S. Micu, scrise în limba latină, și *Tractat*[3] (1781) al lui F. J. Sulzer, în limba germană, prima operă de acest fel în limba română. Totuși, această lucrare a lui I. Văcărescu nu a fost luată în considerație, în mod deosebit, pînă acum, și, după părerea noastră, evaluată pe nedrept superficial, ceea ce este strîns legat cu marea însemnătate cultural-politică a *Elementelor*, prin care sînt umbrite, în conștiința filologilor, celelalte contribuții la interpretarea științifică a limbii române din acel timp. Singurul interes, strict lingvistic, pentru gramatica lui a fost stîrnit de modelul ei. Pe baza terminologiei italiene folosite de el, s-a urmărit mai ales un model italian. În timp ce modelul grec a fost cunoscut deja dintr-un citat din opera în discuție, a apărut aici, în fața cercetătorului, o problemă deosebit

---

[1] Ienăchiță Văcărescu, *Observații sau băgări dă seamă asupra regulelor și orînduelelor grammaticii rumânești*, Rîmnicu-Vîlcea, 1787. De regulă, noi trimitem, ca și P. V. Haneș ș. a., la ediția a doua, care a apărut cu același titlu, în anul 1787, la Viena.

[2] S. Klein, *Elementa linguae Daco-Romanae sive Valachicae*, Vindobonae, 1780. Ediția a doua a apărut în 1805, la Buda. Despre diferențele între cele două ediții vezi articolul nostru în AUI XVII, 1971, p. 109—120. Vezi și N. A. Ursu, *Modelul gramaticii lui Samuil Micu și Gheorghe Șincai*, în LR XX, 1971, p. 259—272.

[3] Fr. J. Sulzer, *Grammatikalische Abhandlung von der walachischen Sprache*, în *Geschichte des transalpinischen Daciens*, vol. 2, Wien, 1781, p. 151—269. Vezi studiul nostru în „Anuar de lingvistică și istorie literară" XXII, 1971, p. 93—111.

de grea, deoarece nu există în acest caz date sau referiri cu privire la izvoare. Vrem să ne ocupăm, în studiul de față, încă o dată de problema modelelor, deși ea părea a fi definitiv rezolvată în articolul lui D. Găzdaru[4], ceea ce noi socotim îndoielnic, deoarece multe chestiuni rămîn fără răspuns, în orice caz unele din argumentele oferite nu ni se par suficient de fondate. În afară de aceasta, în intenția noastră este să precizăm, în continuare, locul și valoarea acestei gramatici în dezvoltarea filologiei române, deoarece sîntem de părere că aici apare o clară greșeală de apreciere, și anume, o subapreciere nedreaptă a realizării primului poliglot și filolog muntean.

În căutarea modelelor, a fost accentuată mereu foarte puternic influența italiană, deși nimeni nu a reușit pînă în prezent să identifice modelul în mod concludent. Noi considerăm aici ca inacceptabilă și încercarea lui D. Găzdaru de a fixa drept model gramatica italianului G. Gigli[5], deoarece argumentele invocate de el nu sînt prea convingătoare. Prima încercare de a descoperi în italiană un prototip corespunzător a făcut-o G. Pascu[6], care a pornit de la următoarea notă marginală din introducerea la ediția din Rîmnic: GRAMM: GEOGRAF, FAȚEA TYP. 1760 VINEȚ TOM: 2:[7] și a interpretat aceasta ca o referire la o gramatică italiană, ceea ce, după cum a dovedit N. Camarino[8], este greșit. Îndoieli cu privire la teza amintită a exprimat în același timp și D. Găzdaru[9]. Dovezi acceptabile pentru una sau alta din gramaticile italiene nu au fost aduse de nimeni; toate aceste teze, nu prea numeroase, trebuie considerate cel puțin ca discutabile. Greșit este, desigur, și punctul de plecare al argumentării lui D. Găzdaru, care, bizuindu-se pe asemănările dintre tablele de materie ale celor două scrieri, acceptă aceasta drept o indicație că gramatica lui G. Gigli a constituit modelul celei a lui I. Văcărescu[10]. Dar, mai întîi, trebuie spus că similitudinea nu este desăvîrșită: la G. Gigli primul capitol se numește *Delle lettere*, iar la I. Văcărescu *Ce iaste gramatica*? și ultimul *Della più esatta e moderna ortografia*, iar la cărturarul român *Pănțru pronunție și ortografie*[11]. În afară de aceasta, lipsește, în lista lui G. Gigli,

---

[4] D. Găzdaru, *Modelul italian al gramaticii lui Văcărescu*, în „Arhiva" XLIII, 1936, p. 3—11.

[5] D. Găzdaru, *op. cit.*, p. 11, „... că gramatica lui Văcărescu numai cu gramatica lui Gigli aseamănă ...".

[6] G. Pascu, *Gramatica lui Văcărescu*, în „Convorbiri literare" LVI, 1924, p. 437—445.

[7] Această mențiune apare numai în prima ediție, p. 3, de unde reiese, dealtfel, clar din context că nu este vorba de o gramatică a unei limbi.

[8] N. Camarino, *Modelele gramaticii lui Văcărescu*, în „Studii italiene" III, 1936, p. 185—191.

[9] D. Găzdaru, *op. cit.*, p. 6. El constată că din cauza contextului trebuie să fie vorba de o operă geografică. Nu înțelegem în ce măsură o asemenea lucrare poate să fi fost folosită ca model pentru opera lui I. Văcărescu, cum afirmă Al. Rosetti, B. Cazacu și L. Onu în *Istoria limbii române literare*, vol. I, ed. a II-a, București, 1971, p. 508.

[10] D. Găzdaru, *op. cit.*, p. 11. Această teză a fost reluată în ultimul timp de autorii *Istoriei limbii române literare*.

[11] Am preluat aceste pasaje de la D. Găzdaru, *op. cit.*, p. 11.

un capitol *Pentru părtășire și gherundii*. Succesiunea capitolelor respective este, dealtfel, tradițională și nu neapărat convingătoare. Ar putea fi aduse aici spre comparație gramaticile lui A. Catifor[12], M. Smotrițki[13] și chiar a lui S. Micu[14], pentru a recunoaște concordanța, în fond aproape deplină, în ordonarea materialului: articol, nume, pronume, verb, prepoziție, adverb, conjuncție și interjecție. De aceea, se impune concluzia că acest argument nu pare suficient, dacă nu se găsesc și alte referiri de bază pentru susținerea tezei. Observația că I. Văcărescu folosește, în partea a doua a gramaticii sale, la exemplele pentru poetică, poezii proprii, ca și G. Gigli, este numai în parte utilizabilă, deoarece tocmai în poetica sa el îl citează pe A. Catifor și-l traduce, astfel încît o orientare concomitentă după gramatica lui G. Gigli apare cel puțin ca îndoielnică[15]. Mai mult decît atît, pentru autorul *Observațiilor* nu ar fi fost simplu să recurgă la alte poezii decît cele personale, în condițiile unor posibilități de alegere reduse din timpul său. Referirea din introducerea amplului și mai puțin obișnuitului titlu *Observații sau băgări dă seamă asupra reguleloru gramaticii rumânești* la gramaticile italiene poate fi acceptată[16]. Numai că gramatica lui G. Gigli are titlul *Lezioni di lingua toscana*[17], iar în demonstrațiile sale D. Găzdaru nu a remarcat această contradicție evidentă. Din păcate, el a omis să-și susțină afirmația prin dovezi probante, astfel încît referirile în cauză sînt insuficiente. Noi vom reveni asupra problemei modelului italian, după cercetarea mai amănunțită a gramaticii lui I. Văcărescu și după amplificarea materialului necesar pentru a susține una sau alta din teze. Dar aici ar fi de formulat întrebarea, cu care de fapt ar fi trebuit să ne ocupăm și care ar putea oferi eventual o cheie a întregii probleme, și anume, de ce el nu amintește tocmai modelul italian, dar, în schimb, dă izvorul grec, iar în prefața ediției din Rîmnic, cînd face diverse mențiuni cu caracter istoric, citează, chiar pentru lucruri mult mai mărunte, numeroși autori[18]. La această problemă vom mai reveni. Un răspuns posibil, care, mai întîi, poate să pară oarecum arbitrar, este presupunerea că I. Văcărescu ar fi folosit o gramatică școlară anonimă și că, în consecință, nu a putut indica autorul.

Modelul grec era relativ simplu de determinat și N. Camarino, care are, dealtfel, meritul de a fi realizat o contribuție importantă în expli-

---

[12] Αντωνίος Κατηφόρος, Γραμματική ἑλληνικὴ ακριβεστάτη Veneția 1784. Există mai multe ediții. Prima ediție pare să fie din anul 1734. (Vezi și N. Camarino, *op. cit.*, p. 191).

[13] М. Смотрицкий. Славянская Грамматика, Moscova, 1648.

[14] Vezi nota 2.

[15] În acest punct vedem chiar, cel puțin parțial, o contradicție în argumentarea lui D. Găzdaru.

[16] N. Iorga, *De unde a învățat italienește Ienăchiță Văcărescu*, în *Omagiu lui Ramiro Ortiz*, București, 1929, p. 101—105. Vezi p. 104: „E foarte posibil că titlul... să fie împrumutat de la «Osservazioni» ale lui Ignațiu Ștefan Raicevich".

[17] Vezi nota bibliografică a lui D. Găzdaru, *op. cit.*, p. 11, Girolamo Gigli, *Lezioni di lingua toscana*, Quinta edizione, Venezia, 1761.

[18] Ca, de pildă, Büsching, Voltaire ș. a.

carea misteriosului FAŢEA[19], dovedeşte chiar o preluare directă a textului în partea a doua a gramaticii, adică în definirea noţiunii metrice *picioru*[20]. În acest loc I. Văcărescu aminteşte pe *prea învăţatul Antonie Califoru* şi *cartea sa*[21], aşa încît aici nu poate exista nici o îndoială. Şi la ceilalţi termeni din domeniul poeticii găsim, în multe pasaje, corespondenţe exacte ; pe de altă parte, întîlnim şi abateri, prescurtări şi comentarii suplimentare care arată că I. Văcărescu nu rămîne sclav faţă de modelul său[22]. Dar şi în alte părţi ale celor două gramatici dăm adeseori peste corespondenţe de text, astfel încît se poate formula şi chiar documenta ipoteza potrivit căreia I. Văcărescu s-a orientat în cea mai mare parte după A. Catifor. Totuşi o atare teză abia ar fi de reţinut, deoarece la multe definiţii este vorba de un bun general al lingvisticii din acel timp care apare, de exemplu, la M. Smotriţki, dar şi la alţi autori. În plus nu se poate nega că avem, la gramaticul muntean, şi termeni care derivă în mod sigur din italiană[23]. Aceasta înseamnă că problema modelelor la I. Văcărescu este foarte complexă, ceea ce nu trebuie să mire, dacă ne gîndim la formaţia filologică serioasă a autorului nostru[24].

Un compromis, pe care noi îl considerăm îndoielnic, pentru că nu este suficient de documentat, se bazează pe concluzia că prima parte a gramaticii porneşte de la un model italian, iar a doua de la unul grec[25]. D. Găzdaru încearcă chiar să subîmpartă cartea a doua şi este de părere că spre sfîrşit se schimbă, o dată cu termenii italieni, şi modelul[26]. O împărţire a influenţelor o regăsim şi în recenta ediţie a *Istoriei limbii române literare*, ceea ce nu schimbă faptul că nu putem fi de acord cu explicaţia potrivit căreia I. Văcărescu, după folosirea gramaticii italiene în prima parte, a omis-o pur şi simplu, iar în partea a doua a luat una greacă[27]. Afirmaţia ar fi mai convingătoare, dacă s-ar putea explica şi afla motivul schimbării. În momentul de faţă, după părerea noastră, faptul este conceput mecanic, deoarece I. Văcărescu în fonetică şi morfologie nu a putut copia fără a modifica, ci a trebuit să ia în consideraţie particularităţile limbii române, care nu au paralele nici în italiană, nici în greacă, operaţie pe care el o

---

[19] Vezi N. Camarino, *op. cit.*, p. 191 : „Aşadar, din cele spuse mai sus reiese clar că *Gramatica* lui *Faţea*, citată de Văcărescu în prefaţa sa, nu este o gramatică a limbii italiene, ci o *Geografie*, scrisă în limba greacă ...".

[20] Vezi confruntarea celor două pasaje făcută de N. Camarino, *op. cit.*, p. 191, care este preluată şi de P. V. Haneş, *Gramatica lui Ienăchiţă Văcărescu*, în *Studii de istorie literară*, Bucureşti, 1970, p. 149—171 (articolul a fost publicat anterior în LL IV, 1960, p. 75—91) ; vezi, îndeosebi, p. 156 (ediţia 1970).

[21] I. Văcărescu, p. 172 (ed. a II-a) şi p. 140 (prima ediţie).

[22] Dacă se continuă comparaţia făcută de N. Camarino, se constată lesne că I. Văcărescu prelucrează suveran modelul grec şi în poetica lui.

[23] Vezi G. Pascu, *op. cit.*, p. 438 ş. u., şi P. V. Haneş, *op. cit.*, p. 157—158.

[24] La aceasta se referă şi P. V. Haneş, *op. cit.*, p. 171.

[25] Vezi G. Pascu, *op. cit.*, p. 444.

[26] D. Găzdaru, *op. cit.*, p. 3.

[27] Al. Rosetti, B. Cazacu, L. Onu, *op. cit.*, p. 508.

face în multe locuri mai bine decît S. Micu[28]. Este posibil ca I. Văcărescu să fi compilat din mai multe gramatici în același timp, ceea ce nu înseamnă că el, în anumite părți, nu s-a sprijinit pe unul sau altul din izvoarele folosite. Nu are însă puțin sens să punem o afirmație în fața alteia. O condiție pentru rezolvarea definitivă a problemei este stabilirea, prin comparația exactă a diferitelor gramatici cu *Observațiile*, a contribuției lor de fapt. De aceea, trebuie pornit nu numai de la notarea termenilor străini, ci și de la determinarea derivărilor în text, fapt ce nu întotdeauna este prea ușor de realizat, deoarece multe definiții au devenit un bun general al filologiei de atunci și se găsesc în cele mai diferite opere. Noi nu putem, în consecință, să ne limităm de la început la un anumit autor sau la o singură gramatică, ci este necesar să constatăm orientarea ei de ansamblu.

O problemă care în acest context ni se pare încă demnă de discutat este întrebarea de ce sînt folosiți termenii italieni și I. Văcărescu nu se limitează la un model grec sau slav. Credem a fi descoperit aici un indiciu clar pentru simțul filologic al acestuia, care evidențiază preocuparea temeinică a lui I. Văcărescu de problematica lucrării sale. Deoarece nu avea nici o bază în limba română[29], a fost nevoit să-și creeze el însuși o terminologie lingvistică. În prefață, el se referă la aceasta cînd pomenește de greutatea românilor de a vorbi, de a se exprima științific în limba lor, pentru că lipseau în acel timp termenii respectivi : „*din a lipsi dîn limba noastră toți termenii științii*". Mai departe el amintește de înrudirea strînsă dintre română și italiană și de punctul lor comun de plecare, limba latină, „*căci* — spune el —, *de ar fi fostu măcaru un dascalu dă gramatică, astăzi amu grăi toți limba latinească sau talienească, cu carele au venitu acei stăpînitori de atuncea aicea*"[30]. I. Văcărescu era convins de necesitatea de a găsi o terminologie românească pentru gramatica sa. Aceasta constituia o dificultate ce nu s-a pus pentru S. Micu, respectiv el a *ocolit*-o, concepînd *Elementa* în latină[31]. I. Văcărescu a făcut încercarea, la fel ca Staicu din Tîrgoviște[32], Macarie[33] și D. Eustatievici[34] înaintea lui, de a crea termeni autohtoni și de

[28] În acest sens s-a exprimat și P. V. Haneș, *op. cit.*, p. 164.

[29] Alte încercări de formare a unei terminologii românești nu au fost cunoscute sub formă tipărită și nici răspîndite în acel timp. Bineînțeles trebuie să ținem seama de situația din școlile Țării Românești, unde au fost folosiți desigur și termenii autohtoni, pe care nu este exclus ca I. Văcărescu să-i fi preluat parțial.

[30] Din prefața ediției de la Rîmnicu-Vîlcea, p. 5. Vezi și W. Bahner, *Das Sprach- und Geschichtsbewusstsein in der rumänischen Literatur von 1780—1880*, Berlin, 1967, p. 59 ș. u.

[31] Noi sîntem aici de altă părere decît L. Șăineanu în *Istoria filologiei române*, ed. a II-a, București, 1892, p. 113.

[32] Despre Staicu cîteva observații face N. A. Ursu în studiul introductiv al ediției sale la *Gramatica rumânească* a lui D. Eustatievici, București 1969, p. V.

[33] *Gramatica* lui Macarie există numai sub forma unui manuscris în Biblioteca Academiei R. S. România, cu signatura *ms. 102*.

[34] Gramatica lui D. Eustatievici este citată de noi după ediția lui N. A. Ursu ; vezi și nota 32.

a-i traduce pe cei străini. Ei ar putea să apară astăzi parțial „ridiculi"[35], dar numai de aceea pentru că nu au fost confirmați de dezvoltarea ulterioară a filologiei românești. Străduința manifestată aici pentru desăvîrșirea și creșterea limbii proprii nu ar trebui în nici un caz trecută cu vederea sau subapreciată, căci aceasta este o preocupare care lipsește în gramatica lui S. Micu și G. Șincai[36]. Indirect, I. Văcărescu motivează faptul că introduce termeni italieni prin referirea la înrudirea apropiată a limbii române cu italiana și la originea comună a celor două limbi[37]. Aici vede el o posibilitate de a prelua terminologia care lipsește în română prin împrumut dintr-o limbă îndeaproape înrudită, în cazul cînd propunerile sale de traducere a termenilor nu s-ar fi impus. Un procedeu care, dealtfel, nu este neobișnuit. Utilizarea termenilor greceşti se înțelege de la sine pentru el, deoarece greaca este *izvorul cel mai desăvîrșitu*[38] și, putem adăuga acum, pentru că fuseseră cunoscuți din școală în cercurile oamenilor culți din Țara Românească. Folosirea termenilor italieni trebuie considerată ca o încercare de a lărgi baza lingvistică românească, ceea ce nu este mai puțin de apreciat, deoarece ea nu a rezistat pînă la urmă în fața termenilor latinești.

Lucrarea noastră, care, în esență, pornește de la o comparație a gramaticii lui I. Văcărescu cu cele ale lui A. Catifor, M. Smotrițki, D. Eustatievici, Macarie, S. Micu, precum și cu o gramatică în limba italiană[39], al cărei autor nu este menționat, cu text paralel greco-italian, începe cu considerații asupra problemelor introductive și a definițiilor primei părți din cartea întîi și a foneticii, care parțial este tratată și în acest capitol la paginile 2—5 (13—16)[40], dar și în prima parte a cărții a doua a gramaticii la paginile 109—119 (95—101). Împărțirea foneticii în această operă, cu repetițiile de text mai ample, este ceva neobișnuit și ar putea fi interpretată ca o lipsă de sistematizare în concepția gramaticii lui I. Văcărescu. Totuși nu s-ar putea spune că acest fenomen ar fi fost determinat de o schimbare a modelelor folosite, deoarece I. Văcărescu însuși se referă în prima parte la expunerile sale cuprinzătoare de mai tîrziu : „*Ci păntru acestea toate vom arăta pre largu la partea dintîiu a cărții a doao, unde avem să*

[35] N. Iorga, *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea*, vol. II, București, 1969, p. 228. De fapt, aici spune N. Iorga că termenii „nu sînt ridiculi, ca în cea mai mare parte din lucrările analizate pînă aici". Totuși, nu credem că diferența dintre aceste gramatici (Macarie, D. Eustatievici și I. Văcărescu) este chiar așa de mare, cum afirmă N. Iorga.

[36] Realizarea lui I. Văcărescu în această privință a fost relevată de mai mulți autori. Cf. N. Mihăescu, *Carte despre limba românească*, București, p. 7 ș. u., și, mai cu seamă, P. V. Haneș, *op. cit.*, p. 164.

[37] La originea limbii române din latină I. Văcărescu se referă adesceori ; p. 53, p. 166 ș. a.

[38] În prefață, p. 5 (ediția de la Rîmnicu-Vîlcea).

[39] Noi dăm aici titlul numai în limba italiană *Grammatica italiana. Osia Melodo breve, e facilissimo per bene apprendere la Lingua Italiana, con l'esatta esposizione delle nove Parti del Discorso. Opera utilissima a chi desidera d'esercitarsi nella detta Lingua, recentemente stampata, a Commun vantaggio della Nazione Greca*, Veneția, 1778 (la tipograful Nicolaos Glikis).

[40] Indicațiile din paranteze se referă la prima ediție.

scriemu păntru pronunția slovelor și păntru ortografie" (p. 4). În prima carte fonetica, puțin extinsă, este plasată aproape automat după diviziunea succesivă în elemente mai mici și clase : de la *cuvîntu* la *zicere*, *slomnire* pînă la *slovă*[41]. După clasificarea elementară a sunetelor, sînt enumerate și definite părțile de vorbire, astfel încît în această primă parte a cărții I avem aproape o tablă de materie a gramaticii, care indică și titlul capitolului : *Ce iaste gramatica ? Și pentru împărțeala slovelor, și păntru părțile cuvîntului* (p. 1). Dacă pornim de la considerația generală a lui G. Pascu și D. Găzdaru, atunci am avea, în prima carte, la tratarea foneticii, o orientare către gramatica italiană, iar în a doua către gramatica greacă. Deoarece însă datele asupra termenilor fonetici din ambele părți sînt identice, ar trebui să părăsim această ipoteză. Definițiile noțiunilor gramaticale din primele pagini ale operei cercetate : *cuvîntu*, *zicere*, *slomnire*, *diftong*, *glasnică* și *neglasnică* sînt de cele mai multe ori la fel cu cele din gramaticile folosite de noi pentru comparație, așa încît ne aflăm de la început, căutînd modelul lui I. Văcărescu, într-un adevărat impas. Această dificultate se poate învinge dacă se cercetează mai atent principiul pe care se bazează tratarea foneticii în *Observații*. I. Văcărescu pleacă, ca și Macarie și D. Eustatievici, de la limba română vorbită, cum a fost ea redată cu literele din alfabetul chirilic, și nu ca S. Micu de la o ficțiune lingvistică[42], reconstruită cu alfabetul latin. Utilizarea celui latin în Țara Românească a fost evitată din motive religioase, deoarece aparținea catolicismului și pentru că un asemenea act ar fi fost considerat drept erezie[43]. Urmările acestei constatări sînt importante pentru determinarea modelului în fonetica lui Văcărescu, căci devine clar că o orientare a autorului muntean, aici, spre o gramatică italiană este de la început puțin probabilă, în timp ce lucrările slave și grecești se prezintă tocmai ca punct de plecare. Din cauza utilizării alfabetului chirilic, în primul rînd intră în discuție numai opere slave, deși nu putem exclude pe cele grecești, deoarece ele constituie modelul pentru gramaticile slave și concordă în compoziție în punctele lor esențiale.

La începutul gramaticii sale I. Văcărescu dă următoarea definiție, care, dealtfel, apare și la M. Smotrițki[44], la întrebarea *Ce iaste gramatica ?* :, *Gramatica iaste meșteșugul cuvîntului, care arată construcțiul, sau sindaksis adică alcătuirea părților cuvîntului, și ortografia, cu care să poată neștine a scriere bine și meșteșugește*" (p. 1). Anumite asemănări cu definițiile lui M. Smotrițki, A. Catifor sînt prezente și în alte gramatici românești, dar noi considerăm, totuși, formularea acestui pasaj ca originală și nu preluată,

[41] Lor le corespunde astăzi : *cuvîntare*, *cuvînt*, *silabă* și *sunet*.

[42] G. Istrate, *Limba română literară. Studii și articole*, București, 1970, p. 46. Vezi și P. V. Haneș, *op. cit.*, p. 165.

[43] L. Șăineanu, *op. cit.*, p. 90 : „... în Țara Românească o asemenea tentativă ar fi fost pe atuncea calificată de eresie religioasă, slovele fiind nedespărțite de tradițiunea ortodoxă".

[44] M. Smotrițki, *op. cit.*, p. 45.

pentru că termenul italian *construcțiul*[45] se leagă de grecescul *sindaksis*[46] și este însoțit de traducerea echivalentului românesc. Este, așadar, probabil că această problemă fundamentală a fost tratată eclectic, fără a fi reprodusă după o singură gramatică străină.

Urmează definiția sunetului sau a literei — amîndouă categoriile nu se puteau în acel timp separa fără a comite greșeli, chiar dacă tocmai în *Observații* sînt vizibile unele încercări de interpretare a diferitelor semne grafice pentru *o* și *i* (p. 112) — în aceste texte:

Văcărescu, p. 2: *Slova iaste o parte mică a glasului, și nu să împarte,*
Macarie, p. 3: *Slova iaste o parte mai mică a glasului nedespărțită ...*
Eustatievici, p. 3: *Ce este slovă? Este o parte mai mică nedespărțitoare a zicerii ...*

Smotrițki, p. 36: что єстъ писмѧ єстъ рѣчєнїа частъ нєраздѣлнаѧ...

Catifor, p. 1: Γράμμα ἐστὶ τὸ τῆς φωνῆς ἐλαχιστον καὶ ἀδιαίρετον μέρος

Atrage atenția mai întîi asemănarea mare în formulare la I. Văcărescu și Macarie, de unde comparația cu A. Catifor lasă puțin loc presupunerii că ar exista o legătură directă între gramaticile românești. Foarte probabil, primele două gramatici românești citate și M. Smotrițki, de care se apropie în acest loc din nou D. Eustatievici[47], s-au orientat către gramaticile grecești, ceea ce nu înseamnă că opera lui A. Catifor ar fi putut servi ca model, din cauza cronologiei, pentru toate gramaticile amintite. În sfîrșit, definițiile la A. Catifor nu sînt noi, ci aparțin tradiției școlii gramaticale grecești.

Abia partea a doua, necitată mai sus, a definiției este din nou lămuritoare pentru operele menționate, deoarece aici devin evidente diferențele mari în ceea ce privește numărul semnelor grafice. I. Văcărescu spune: *„... și la noi sîntu slove treizeci și trei"*, dar Macarie vorbește de *41*, D. Eustatievici de *45*, A. Catifor de *24* și M. Smotrițki de *40* de litere, care ar trebui să aparțină alfabetului lor respectiv. Ordinea literelor, fiind stabilită prin tradiție, este, cu puține excepții, identică. Încercările reformatoare ale lui I. Văcărescu, scoase adeseori în evidență, în legătură cu ortografia chirilică, devin aici clare numai în limitarea teoretică a semnelor la *33*, pentru că, de fapt, în cartea sa el utilizează *38*[48]. Faptul că numărul literelor diferă face loc presupunerii că gramaticii români folosesc observații proprii.

---

[45] C. Pascu, *op. cit.*, p. 438 ș. u.

[46] Interesantă este grafia acestui cuvînt, care este influențată de pronunțarea din neogreacă, unde combinația de sunete *n* și *t* se articulează ca *nd* sau numai *d*. Scrierea corectă ar fi fost „sintaksis".

[47] În cele două gramatici, cu un caracter mai mult didactic, definiția urmează de obicei unei întrebări „Ce este... ?" Vezi și articolul lui D. Strungaru, *Gramatica lui Smotrițki și prima gramatică românească*, în RS IV, 1960, p. 289—307.

[48] N. A. Ursu, *Problema interpretării grafiei chirilice românești din jurul anului 1800*, în LR IX, nr. 3, 1960, p. 33—46. Vezi îndeosebi p. 35, unde N. A. Ursu arată contradicția dintre afirmația lui I. Văcărescu și ortografia folosită de el.

Împărțirea sunetelor în consoane și vocale, ca și definițiile ce li se dau, prezintă deosebiri în gramaticile menționate, astfel încît pentru noi nu este evident dacă I. Văcărescu s-a orientat spre o operă greacă sau slavă. Cu toată concordanța textelor, există la I. Văcărescu un pasaj interesant pentru determinarea modelului : „ ... *glăsuește pronunția sa : a. e. i. nemaifiind trebuință a zice alfa. Sau azu și est, și ijă*" (p. 3). Denumirile precitate pentru sunete sînt utilizate numai în greacă (alfa), respectiv în slavă (azu, est, ijă), de unde rezultă că un prototip italian este din nou exclus[49]. Aceasta constituie, pe lîngă identitatea mare a textului definițiilor, o dovadă mai directă în favoarea unui model grec sau slav în fonetică, fapt ce este subliniat în cele ce urmează.

Ne vom opri, mai întîi, la definirea și clasificarea vocalelor. La I. Văcărescu citim : „*Dintr-acestea sînt glasnice noao. ... Și să numescu glasnice, căci fieștecare singură îș glăsuește pronunția sa ...*" (p. 3)[50]. Această definiție este formulată identic la A. Catifor, M. Smotrițki și D. Eustatievici, dar lipsește la Macarie. Numai numărul diferă din nou în mare măsură : Macarie numește *15* vocale, Eustatievici *18*, A. Catifor 7, M. Smotrițki *8*[51] și I. Văcărescu, cum spuneam și mai sus, *9*. Dintre români el se află cel mai aproape de realitatea lingvistică, deși și numărul său este încă exagerat. De fapt, din punct de vedere strict fonetic la I. Văcărescu găsim numai 6 vocale, deoarece el consideră pe ꙗ, ї, ѣ (p. 112) ca variante grafice ale lui *i*, iar pe *o* și ѡ (p. 113) ca variante ale lui *o*. (Vocala *u* este pusă de el, nu corect, ci în virtutea tradiției, în categoria diftongilor (p. 116), Aceste vocale sînt împărțite în *lungi*, *scurte* și *obște* (p. 3 și p. 109), care traduc noțiunile grecești : μακρὰ, βραχέα, διχρονα[52]. Această clasificare exclude din nou un model italian, pentru că acolo nu este cunoscută o atare împărțire[53]. Trebuie să existe influența unui model grec sau slav, deoarece clasificarea nu concordă cu sistemul sunetelor din română — dealtfel, nici cu cel din slavă sau neogreacă[54] —, ci a fost preluată pur și simplu dintr-o gramatică străină, fără a se ține seama de firea limbii proprii. Acești termeni îi găsim la Macarie, la D. Eustatievici, la M. Smotrițki, ca și în gramaticile mai vechi ale limbii latine[55]. I. Văcărescu pare să fi ales intenționat cifra *9* pentru vocale, pentru a avea cîte 3 vocale pentru fiecare grupă și a obține o imagine simetrică. Cît de artificială și nelogică este

[49] **Dar** nu putem trece cu vederea că rămîne de explicat de ce el renunță la denumirile pentru litere. Explicația o poate da un model grec sau italian, unde nu se folosesc acești termeni.

[50] Definiția este parțial repetată la p. 109.

[51] Macarie, p. 3 ; D. Eustatievici, p. 3/11 ; A. Catifor, p. 1 ; M. Smotrițki, p. 46.

[52] Găsim la I. Văcărescu și termenii „mici" și „mari" (p. 3).

[53] Cf. *Gramatica italiana*, p. 5 : „... le vocali sono cinque ...".

[54] Accentul muzical din greaca veche s-a transformat într-un accent dinamic, și sistemul vocalelor s-a simplificat ; așadar avem astăzi numai cinci vocale. Vezi Νεοελληνικὴ γραμματικὴ (τῆς δημοτικῆς), Atena, 1941, p. 13.

[55] De pildă C. Cellarius, *Grammatica latina*, Debrecen, 1781, p. 264, tratează cantitatea vocalelor la prozodie, și nu propriu-zis la fonetică.

o atare clasificare devine clar ulterior, la discutarea semnelor individuale (o parte din ele sînt recunoscute pur și simplu ca variante grafice), care se opune acestei scheme preluate și ajunge de fapt la elementele sistemului fonologic, valabil și astăzi[56].

La definiția diftongului găsim încă o referire directă la greacă : „*Diftongul iaste o unire de doao slove glasnice într-o pronunție, și să numește de greci așa. — Și la noi sîntu diftonghi optu ...*“ (p. 3). Definiția însăși prezintă în formulare ușoare deosebiri față de alte gramatici, ceea ce reiese în mod evident din pasajul următor : *să numește de greci așa.* În afară de aceasta, asemănarea cu A. Catifor este suficient de mare. De fapt, lista diftongilor este și mai amplă și mai corectă decît la S. Micu.

În tratarea consoanelor apar noi caracteristici în gramatica lui I. Văcărescu. Definiția consoanei coincide în linii generale cu cea a lui A. Catifor și M. Smotrițki : „*Iar ceale neglasnice să numesc așa, căci nu poate o slovă singură să-ș glăsuiască pronunția sa ...*“ (p. 3). I. Văcărescu numește, din diferitele feluri de consoane, numai *îndoite* (διπλᾶ), *schimbătoare* (μετάβολα) și *neschimbătoare* (ἀμετὰβολα), în timp ce Macarie[57] traduce încă *jumătate glăsuitoare* (ἡμίφωνα), *neglasnice* (ἄφωνα), *supțire* (ψιλά), *groase* (δασέα) și *mijlocioanice* (μέσα). Explicațiile din paranteză arată că este vorba de o imitare a categoriilor grecești. Dacă se privesc atent numai grupele respective la I. Văcărescu, se va face, la *îndoite*, o constatare curioasă, căci aici sînt grupate **Ε, ȝ, ψ, ϑ, ψ** (p. 4). Considerarea lui *b* drept *îndoit* este greșită, nu însă cu totul de neînțeles sau o simplă scăpare a lui I. Văcărescu, deoarece este adesea citat[58] și necorectat în ediția din Viena. Explicația că *b* se compune din *m* și *p* arată originea greșelii în cauză. I. Văcărescu avusese în față sistemul sunetelor din neogreacă, în care *beta* a devenit de mult *vita* și sunetul *b* este redat în cuvinte străine prin combinația literelor *m* și *p*[59]. Acest mic exemplu dovedește cît de familiară i-a fost lui I. Văcărescu limba greacă ; așadar, concluzia că el ar fi folosit pentru fonetică în mare măsură un model grec nu mai este neverosimilă.

În prima carte urmează definițiile silabei, vorbirii și a părților de vorbire, care coincid din nou cu cele din gramaticile citate. Originea propriu-zisă a tuturor acestor definții să găsește deci fără îndoială în școala gramaticală greacă, unde, dealtfel, nu întotdeauna se poate descoperi cu siguranță izvorul direct pentru cazuri singulare. La I. Văcărescu este de presupus că el se bazează pe A. Catifor nu numai în poetică, dar că preia anumite formulări și pentru fonetică.

Pentru aprecierea contribuției lui I. Văcărescu în cadrul foneticii limbii române este interesant de urmărit observațiile pentru sunetele singulare,

---

[56] Noi ne referim aici la explicațiile lui I. Văcărescu de la p. 112 și 113, din care reiese clar că există numai un sunet *i* și unul *o*.

[57] Macarie, p. 3 .

[58] Vezi, I. Văcărescu, p. 4 și p. 111 (la fel în prima ediție, p. 15 și p. 96). Citit greșit P. V. Haneș, *op. cit.*, p. 151 ca *T*.

[59] Vezi Νεοελληνικὴ γραμματιυὴ, citată mai sus, p. 15.

deoarece ele prezintă avantaje deosebite în comparație cu S. Micu[60]. El constată că *e* inițial primește un *i* (p. 112), ceea ce S. Micu nu consemnează. Dar *u* final este în mod obișnuit mut, ș. a. m. d. Indicațiile asupra pronunției sunetelor românești sînt prevăzute cu comparații explicative din latină, greacă, italiană, franceză, slavă, persană și turcă și sînt o dovadă clară a formației vaste a lui I. Văcărescu și a independenței sale față de modele.

O orientare a lui I. Văcărescu către o gramatică italiană este, așadar, nu numai foarte puțin probabilă, ci chiar exclusă, dar, pentru a susține această afirmație, noi nu dispunem decît de argumente indirecte. Este vorba, înainte de toate, de folosirea alfabetului chirilic în operă, ceea ce prin tradiție se înțelege de la sine, dar care determină, în același timp, și direcția în căutarea modelului. Sînt apoi clasificările pentru consoane și vocale — ele contravin în multe cazuri naturii limbii române —, care însă trebuie explicate în primul rînd prin utilizarea unui model grec sau slav. Pentru fonetică și, îndeosebi, pentru prima ei parte din cartea I, excludem posibilitatea vreunui model italian. Rămîne de cercetat acum ce influențe se pot recunoaște în alcătuirea morfologiei, unde, după părerea dominantă a cercetătorilor, I. Văcărescu a prelucrat o gramatică italiană.

Morfologia limbii române este descrisă în prima carte, în *părțile* sau capitolele 2—10[61]. Părțile de vorbire sînt definite pe scurt deja mai înainte, în capitolul introductiv, la paginile 6—9. În cadrul acestei părți a gramaticii, care este mult mai detaliată și descrie formele părților de vorbire mult mai substanțial și mai amănunțit decît S. Micu, trebuie să ne concentrăm, în cercetarea influențelor străine, mai ales asupra definițiilor privitoare la noțiunile gramaticale și asupra împărțirii materialului. În același timp observăm că, în multe locuri, I. Văcărescu nu a rămas întotdeauna credincios modelelor, în măsura în care aceasta se poate constata, ci, unde i-a părut necesar, s-a referit la trăsăturile specifice ale limbii române în opoziție cu alte limbi. În morfologie apar, de aceea, foarte adesea expresii ca *la noi*, *în limba noastră* și altele asemănătoare, care introduc observații proprii despre trăsăturile caracteristice ale limbii române.

Ordinea în tratarea părților de vorbire: articol, nume, verb, participiu (gerunziu), prepoziție, adverb, conjuncție și interjecție este identică cu cea de la G. Gigli, dar se găsește și în alte gramatici, deoarece această dispunere a materialului era ceva general[62]. Chiar asemănările în definițiile singulare nu apar dinainte drept dovezi, constituind, în multe cazuri, după cum am văzut deja la fonetică, un bun comun al lingvisticii contemporane lui I. Văcărescu. Totuși, noi credem a fi găsit, cu mare doză de probabilitate, în gramatica greco-italiană, citată mai sus, modelul pentru cîteva părți din morfologie, fiindcă exemplele date pentru ilustrarea termeni-

[60] În *Elementa* nu se fac deosebiri suficient de clare între vocalele *a*, *â (î)* și *ă*. Referirile la diftongi sînt foarte sărace ș. a. m. d.

[61] La paginile 9—108.

[62] Vezi nota 10.

lor și definițiile sînt foarte înrudite nu numai în ceea ce privește sensul, amploarea, ci și, în multe locuri, chiar în topica propozițiilor. În același timp trebuie spus, încă o dată, că I. Văcărescu vine adeseori cu cîteva observații proprii, care uneori sînt cam de neînțeles din pricina formulării lor.

Ca exemplu de contribuție relativ de sine stătătoare putem invoca organizarea capitolului despre articol, unde deja izvorul definiției lui nu este clar, în orice caz, nu intră în discuție vreuna din gramaticile cercetate de noi. Independent de modele este formulată constatarea lui I. Văcărescu că în limba română există în mod obișnuit numai articol postpus, pe care el îl consideră drept „*idiotizmu*“ : „*Articolii cu toate că la alcătuirea lor ar trebui dă apururea să să pue înaintea numelui, și și pronumelui ; dar la limba noastră nu să urmează așa* ... (p. 12).“ Ceva mai departe în același paragraf I. Văcărescu se referă la formarea analitică a cazurilor în română, cel puțin așa interpretăm noi pasajul următor : „ ... *căderea vocativă* ω *să pune dă apururea înaintea tuturor numelor și pronumelor, cum și căderea ablativă, iarăș înainte, căci această cădere vine dă la propoziție, iar căderea nominativă totdeauna să pune în urma numelui și pronumelui* (p. 12)“. Lista formelor articolului și descrierea întrebuințării lui sînt mai cuprinzătoare și mai bine formulate ca la S. Micu. I. Văcărescu indică, în continuare, și neutrul ca gen aparte, în opoziție cu S. Micu, care menționează numai masculinul și femininul, și îl descrie într-o formă care, fără a fi completă, pare, totuși, suficient de clară : „*Articolii neutri urmează a să alcătui cu numele, ca și cei bărbătești ai aceii înduplecări dîntîiu. Precum să va arăta la nume, și la înduplecările sale. Avînd dăosebire numai la numărul înmulțitu*“ (p. 14). Dealtfel, trebuie observat că autorul *Observațiilor* face aici unele confuzii, deoarece dă ca număr general al genurilor gramaticale 5, introducînd genurile *o bștescu* și *confuzu*, ceea ce nu se obișnuiește în gramatica tradițională. Avem aici o confuzie a criteriului formal, privind categoria gramaticală a genului, și a celui semantic, privind genul natural. Asupra acestei clasificări vom reveni la nume, unde vom face apel, în vederea comparației, și la o gramatică mai veche a limbii latine.

Definiția numelui la I. Văcărescu : „*Nome sau nume iaste parte a cuvîntului, care să înduplecă prin căderi* ...“ (p. 16) prezintă mai întîi anumite asemănări cu formularea lui A. Catifor :“ Ο"νομα ἐστὶ μέρος λόγοι κλιτὸν κατὰ πτὼσεις ...“ (p. 34), fără ca între ele să existe o legătură directă. În precitata gramatică greco-italiană se spune însă : *Il nome è la seconda parte del discorso, con cui si nominano le cose* ...“ (p. 11).

Redarea neobișnuită a numărului genurilor prin cinci, pe care am amintit-o deja mai sus la „articol“, se găsește, dealtfel, și în gramatica lui D. Eustatievici, unde de asemenea sînt introduse cinci *neamuri* : din care corespund lui *obștescu — de tot*, iar lui *confuzu — amestecat*[63]. Pentru originea acestor denumiri, la A. Catifor găsim termenii ἐπίκοινον și ἀμφίβολον, iar

[63] D. Eustatievici, p. 42/30 .

în gramaticile latinești *comune* și *omne*[64], care au fost greșit înțeleși de gramaticienii români, fiindcă este vorba aici de cazuri speciale, unde genul oscilează și un cuvînt poate avea diferite genuri gramaticale sau naturale.

Un indiciu sigur asupra modelului italian sau latin vedem în apariția cazului *ablativ*, care la I. Văcărescu este tradus greșit cu *aducătoare* (p. 18), deoarece acest caz nu este cunoscut nici în gramaticile grecești, nici în cele slave[65].

Analogii de text clare cu gramatica greco-italiană putem observa acum, în continuarea paradigmelor, la descrierea diferitelor feluri de nume: *păntru chipurile numelui* (p. 24). Aceasta se referă, în primul rînd, la diferențierea dintre substantiv și adjectiv:

Sostantivu Nume iaste acela ce însemnează o ființă sau vreun lucru care să coprinză ființa... (p. 25)

Nome Sostantivo è quello che significa l'essenza della cosa... (p. 11)

Spre deosebire de gramatica greco-italiană, în *Observații* urmează, imediat, definiția adjectivului:

Iar adietivu iaste acela ce însemnează mijlocul, sau felurimea lucrului, și nu să obicinuește la aleătuiri fără dă a nu să uni cu un nume ființat, sau zicîndu-se, sau gîndindu-se; și zicîndu-se, cum: omul înțeleptu; iar gîndindu-se, cum: înțeleptul. (p. 25)

Il Nome Aggettivo è quello che accenna la qualità etc. il modo della cosa, come v. g. Dio Omnipotente, Angelo Celeste, Uomo Sapiente etc. e non può sussistere nel discorso senza il concorso di qualche Sostantivo. (p. 12).

Aici este posibil un împrumut direct, fiindcă la A. Catifor locurile corespunzătoare sînt puțin altfel formulate, mai ales dacă se ia în considerație alegerea exemplelor *Uomo sapiente — omul înțeleptu*. Și formulările *Nome sostantivo — sostantivu nume* ne dau o indicație în acest sens.

Împărțirea substantivelor în *apelative* și *proprii* este plasată, în gramatica anonimă, în continuarea definiției substantivului, dar înaintea celei a adjectivului, în timp ce în *Observații* ea urmează adjectivului:

Mai sînt doao chipuri dă nume, adică propriu, sau însuș, și apelativu, sau adus, și propriu iaste acel ce să înparte la vreun lucru sau față ca aceasta, Pătru, Ștăfan, București, Tîrgoviștea.

Iar cel apelativu iaste acela cu care să numescu multe lucruri și multe perzone, ce sîntu totu întru acel chip cu o numire, însă dă săvîrșitu, cum ar fi omu, în care să coprinde Pătru și Ștefan, și piolitle, întru care să coprinde Bucureștii și Tîrgoviștea. (p. 26)

Egli é di due sorti. Proprio e Appellativo. Nome Sostantivo Proprio é quello che accenna l'essenza particolare d'una persona, ò cosa, come verb. gr. Dio, Maria, Pietro, Giacomo, Venezia, Padova, etc. Nome Sostantivo Appellativo è quello che accenna l'essenza commune a molte cose infinte di genere, come. v. g. Uomo, Donna, Città... (p. 11)

Și în acest caz este posibil să existe o legătură directă între cele două formulări, deoarece modificările neînsemnate au fost introduse de I. Văcă-

[64] A. Catifor, p. 27; C. Cellarius, p. 11.
[65] Cf. și studiul nostru în AUI XIX, 1973, p.

rescu în mod intenţionat, cînd acesta înlocuieşte numele de oraşe şi persoane italiene prin cele româneşti, mai cunoscute deci. Şi încheierea explicaţiilor la termenul *apelativu* cu un tabel anexat poate fi considerată ca originală. Comparaţia adjectivului nu poate proveni din gramatica anonimă la care ne-am referit, fiindcă ea lipseşte acolo.

Pentru diferitele categorii de pronume se găsesc, în gramatica lui I. Văcărescu, termeni italieni care pot fi întîlniţi, pînă la cele mai mici excepţii, şi în gramatica italiană citată. Preluările de texte care se remarcă sînt, totuşi, destul de nesigure, astfel încît aici trebuie să admitem şi alte modele sau să presupunem că ele au fost formulate chiar de I. Văcărescu.

Abia la definirea verbului apar din nou numeroase concordanţe de formulare ; în acelaşi timp, există şi referiri clare asupra unei prelucrări independente a materialului la care se referă observaţiile *limba românească, nu are limba noastră* şi altele. Deci, mai întîi de toate, despre concordanţele din text :

Graiul iaste o parte a cuvîntului care să furmează, şi să împarte mai dăsăvîrşit în doao : în perzonalu şi fără perzonă.

Perzonalu iaste acel ce să schimbă prin trei dăosibite perzone cum : eu iubescu, tu iubeşti şi elu iubeşte. Fără perzonă, iaste acel ce nu are mai multu, dă cît perzona a treia, şi aceştia să dăosebescu în trei... (p. 47).

Il verbo è la quarta parte del Discorso, che accena ...

Il verbo è di due sorti

Personale, ed Impersonale. Verbo personale é quello che ha tre distincte Persone in tutti due i Numeri, come. v. g. io amo ... Verbo Impersonale é quello che non hà più, che la sola terza Persona del Numero Singolare ... (p. 50)

Asemănările în formulare sînt evidente, dar nici deosebirile nu pot fi trecute cu vederea. I. Văcărescu sintetizează, de altfel, ceea ce în gramatica greco-italiană se află în diferite locuri. Termenul *rigorozi* apare numai la I. Văcărescu, în timp ce pentru *in jumătate de fără perzonă* (p. 47) se găseşte un pasaj *altri sono mezzi impersonale* (p. 120). În ambele gramatici avem şi menţiuni privind folosirea pasivă a unor verbe impersonale. În gramatica italiană avută în vedere aici lipsesc, în schimb, referirile la verbe personale.

În paragraful despre verbul personal, dar cu şi mai multă tărie, în continuare, I. Văcărescu pare a fi comparat materialul din diferite gramatici şi a fi scos în evidenţă trăsăturile proprii limbii române. Se înmulţesc acum referirile asupra deosebirilor dintre limba română şi celelalte limbi romanice şi comparaţiile cu greaca, aşa încît ipoteza noastră, potrivit căreia I. Văcărescu însuşi ar fi formulat aici textul, este susţinută cu argumente în plus. Sînt introduşi termeni italieni şi greci : „... *iar nu lucrarea sojetului, adică a ipochimenului cum zicu grecii* ....“ (p. 49). În continuare, este indicată lipsa dualului în română, ceea ce se bazează pe comparaţie cu gramatica greacă[66]. Enumerarea diferitelor feluri de verbe începe : „*Deci limba*

[66] Noi ne referim la pasajul de la p. 50 din opera lui I. Văcărescu Vezi şi P. V. Haneş, *op. cit.*, p. 161.

rumânească ..." (p. 50). Constatarea că în română nu există o formă deosebită pentru pasiv : "*Nu are limba noastră în vreun graiu dă glasu pătimitoriu, dă osebitu* ..." (p. 51) poate fi înțeleasă numai dintr-o comparație cu greaca sau latina, unde există pentru aceasta forme sintetice. I. Văcărescu menționează, dealtfel, formarea analitică a pasivului.

Referirile la moduri și timpuri din textul *Observațiilor* prezintă numeroase concordanțe cu gramatica greco-italiană. Interesant este pasajul despre indicativ (p. 53). Dacă sensul în acest loc este neclar, devine totuși limpede faptul că I. Văcărescu aici, unde el constată și ulterior că româna provine din latină, a comparat mai multe limbi.

Denumirile italiene pentru diferitele timpuri din *Observații* sînt cu siguranță împrumutate ; le găsim, în aceeași ordine ca și în gramatica anonimă, unde, dealtfel, sînt numai cinci. În lipsa din gramatica greco-italiană a unui „*preteritu indeterminatu, cel trecut ne hotăritoriu*" (p. 53), Văcărescu a putut apela la o traducere a noțiunii grecești *aorist*, cu care coincide ca sens.

Tratarea conjugărilor arată din nou o concordanță clară între *Observații* și gramatica anonimă, concordanță care merge pînă în amănuntele textului și ale împărțirii în clase, unde, dealtfel, se află numai o mică abatere la punctele *3* și *4*, care la I. Văcărescu apar într-o ordine inversă. Asemănările rămîn izbitoare :

Patru sîntu la noi furmările graiurilor, care să cunoscu și-ș iau regula dă la timpul cel dă acum a modei infinitive, și să numescu înjugări. (p. 56)

Quattro sono le Conjugazioni de' Verbi, le quali fi conoscono dal Presente dell Infinito. (p. 54)

La descrierea verbelor neregulate I. Văcărescu indică particularitățile pe care ele le au în dialectele românești : „*Aceste doao* [a vrere și a putere] *în Prinfipatul Moldoviei să pronunție cu regulă, și nu sînt anomale*" și „*La multe graiuri păzescu și rumânii ardeleni gramaticești, cum* a lucrare, lucru *zicu, nu* lucrezu, *și altele*" (p. 94—95). În afara acestor observații, și pasajul reprodus prezintă trăsături originale, de exemplu în explicarea *asupra graiurilor anomale* : „ ... *cîți știu și-m vor da dreptate după ce vor cunoaște limba noastră*" (p. 93). Nu avem baza pentru căutarea unui model în aceste locuri.

Capitolele despre participiu și gerunziu, prepoziție, adverb, conjuncție și interjecție sînt comparabile cu paragrafele corespunzătoare din gramaticile menționate de noi, unde, dealtfel, deosebirile în ordonarea materialului și expunerile, uneori dificil de înțeles, ale lui I. Văcărescu îngreuiază susținerea uneia sau alteia dintre teze.

În general, se pot descoperi, așadar, în tratarea morfologiei din *Observații*, pe lîngă numeroase locuri originale, care provin din observațiile și meditațiile lui I. Văcărescu însuși, și multe concordanțe în text cu gramatica anonimă a limbii italiene și din cînd în cînd cu opera lui A. Catifor, care trebuie luate în considerație pentru determinarea unui model în acest domeniu. Centrul de greutate se află, înainte de toate, în analogiile din text cu gramatica italiană, la care nu este dat autorul, pentru că ele

sînt numeric și proporțional cele mai însemnate. Anonimitatea autorului poate fi folosită pentru a răspunde la întrebarea de ce I. Văcărescu nu a citat nici un model italian. El nu a putut indica nici un autor, fiindcă mențiunea corespunzătoare lipsea în opera anonimă și, de aceea, a omis să se mai refere la această gramatică. Cu aceasta problema s-ar rezolva foarte simplu, și procedeul lui I. Văcărescu ar fi înțeles. Că modelul presupus de noi a fost adesea schimbat și adecvat necesităților descrierii limbii române nu poate fi folosit ca argument împotriva tezei noastre, deoarece și în cartea a doua, mai ales la poetică, unde, după convingerea generală, gramatica lui A. Catifor a servit drept model, se recunosc schimbări considerabile, care arată simțul treaz al lui I. Văcărescu pentru trăsăturile limbii române.

Din cercetarea noastră rezultă că ipoteza după care prima parte din *Observații* pornește de la un model italian nu este acceptabilă în această formulare exclusivistă. Se pune chiar întrebarea dacă a fost folosită o gramatică pur italiană. Gramatica limbii italiene citată de noi, cu un text paralel în greacă și italiană, poate să fi servit drept model în unele locuri. În acest sens vorbesc: 1) asemănările din text citate mai sus, 2) folosirea, adeseori paralelă, a termenilor din greacă și italiană în textul românesc, 3) anonimitatea gramaticii și 4) presupunerea că lui I. Văcărescu i-a venit ușor să studieze textul paralel, datorită bunelor sale cunoștințe de greacă. Trecerea de la un model italian în pasaje mai ample, în prima carte, la o gramatică greacă, în cartea a doua, ar fi explicabilă după această teorie, pentru că în gramatica anonimă lipsesc sintaxa și poetica, de unde rezultă că a fost necesar un alt model. În orice caz, trebuie subliniat că acest text nu a fost pur și simplu copiat, ci, după cum arată multiplele observații asupra dezvoltărilor specifice limbii române, la el s-a recurs numai parțial. Putem constata, în acest context, că filologul muntean este în multe locuri superior lui S. Micu. Cu această referire am creat, într-o oarecare măsură, și un punct de plecare pentru încadrarea lui I. Văcărescu în istoria filologiei române și, în special, în istoria gramaticii românești.

S-a afirmat, adeseori, că, în cazul *Observațiilor*, nu este vorba de o gramatică completă, ci numai de cîteva observații asupra limbii române, fără o elaborare temeinică[67]. Această apreciere se bazează, înainte de toate, pe formularea modestă a lui I. Văcărescu din titlu și prefața operei sale, ceea ce duce, dealtfel, la o subapreciere nejustificată. Chiar numărul paginilor acestei gramatici demonstrează că ea este, în comparație cu cea a lui S. Micu, mai voluminoasă[68] și, probabil, și mai temeinică și, deci, cu același drept, o gramatică, ca și *Elementa*, scrise în latină. Prefața lipsește, în afară de aceasta, la ediția din Viena a operei, și aceasta mai puțin pentru că I. Văcărescu se simțea inferior față de Școala ardeleană ca patriot

[67] Vezi O. Densusianu, *Literatura română modernă*, vol. I, București, 1920, p. 96; D. Popovici, *Studii literare*, vol. I, Cluj, 1972, p. 170.

[68] Gramatica lui I. Văcărescu are 187; în schimb, cea a lui S. Micu numai X + 100 de pagini.

și filolog sau ca istoric[69], ci dintr-un motiv mult mai puternic, și anume fiindcă prefața din ediția de la Rîmnic fusese dedicată personal nu împăratului austriac, Joseph al II-lea, ci mitropolitului Filaret. În consecință, I. Văcărescu ar fi fost nevoit să prelucreze neapărat prefața înaintea publicării în Austria, ceea ce nu a făcut, probabil din lipsă de timp sau din alte cauze. Celelalte interpretări ale acestei circumstanțe nu ni se par a fi esențiale. Cu aceasta am atins o altă problemă, care apare mereu: este sau nu gramatica lui S. Micu mai valoroasă decît cea a lui I. Văcărescu? Întrebarea este în sine inutilă, deoarece este vorba de lucruri diferite, ce nu au nimic comun unul cu altul. Evident că *Elementa* au fost importante pentru dezvoltarea conștiinței naționale a românilor din Transilvania, ceea ce nu înseamnă însă că ele au fost și lingvistic ireproșabile. Problema originii naționale a românilor nu s-a pus în Țara Românească cu aceeași acuitate și nu a stat, deci, în prim plan, ceea ce nu este tot una cu a spune că ea a fost neglijată, după cum arată și exemplele din gramatica lui I. Văcărescu pentru care originea limbii române din latină nu reprezenta o problemă. În ceea ce privește contribuția lingvistică a celor doi gramaticieni în descrierea limbii române, I. Văcărescu îi este lui S. Micu cel puțin egal, dacă nu chiar superior în multe cazuri. Comparațiile făcute mai sus vin în sprijinul acestei ultime afirmații. Cu aceasta ajungem din nou la concluzia din cercetarea lui P. V. Haneș, unde se spune: „*Rolul său ca gramatic a fost umbrit de* Elementele *lui Samuel Micu, care au triumfat un moment ca noutate, dar timpul va scoate la suprafață adevărată valoare a gramaticii lui Ienăchiță Văcărescu*" (p. 171). Noi credem a fi adus aici oarecare contribuție pe care vrem să o sintetizăm în următoarele constatări:

1. I. Văcărescu a publicat, primul, o gramatică românească în limba română și chiar de două ori, fapt prin care meritul său pentru limba română se înscrie în mai multe planuri. El o cuprinde nu numai în reguli, ci se străduiește să creeze o terminologie lingvistică corespunzătoare. O strădanie ce nu trebuie considerată neînsemnată, fiindcă se recunoștea necesitatea dezvoltării limbii în acest domeniu.

2. El pornește de la limba populară și nu încearcă, ca S. Micu, o arhaizare artificială, care este, în parte, chiar din punctul de vedere al istoriei limbii, lipsită de sens, ci descrie starea de fapt și anticipă, dealtfel, în esență, direcția ulterioară din dezvoltarea limbii române literare.

3. În sfîrșit, elaborarea din *Observații* este, în multe locuri, mai completă, mai îngrijită și, de cele mai multe ori, mai corectă. Ne referim nu numai la exemplele citate mai sus.

[69] Redăm afirmația lui D. Popovic,i *op. cit.*, p. 170 ș. u.

[70] De pildă în cartea lui D. Macrea, *Lingviști și filologi români*, București, 1959, lipsește un capitol despre I. Văcărescu; tot astfel, la Iorgu Iordan, *Scurt istoric al principalelor lucrări de gramatică românească*, în LL II, 1956, p. 163–196.

Aşadar, problema valorii şi locului acestei gramatici din Ţara Românească în istoria filologiei române ar fi rezolvată. În nici un caz, nu este permisă omiterea lui I. Văcărescu dintr-o istorie temeinică a filologiei române[70]. Problema modelelor nu a fost, probabil, nici de noi rezolvată definitiv, deoarece, pentru comparaţie, am avut acces la puţine gramatici italiene. Este însă adevărat că I. Văcărescu nu a rămas sclav unei surse şi că în multe locuri este exclus un model italian, pentru că contextul indică clar o gramatică greacă, respectiv slavă.

DAS PROBLEM DER MODELLE FÜR IENĂCHIŢĂ VĂCĂRESCUS GRAMMATIK

ZUSAMMENFASSUNG

Von I. Văcărescu stammt zwar nicht die erste Grammatik der rumänischen Sprache, aber doch immerhin das erste gedruckte Werk dieser Art in rumänischer Sprache, woraus die Bedeutung dieser Grammatik für die Geschichte der rumänischen Sprachwissenschaft ersichtlich wird.

Das einzige sprachwissenschaftliche Interesse an I. Văcărescus Grammatik wurde im Hinblick auf die Modelle für seine Arbeit wach, wobei aufgrund der in ihr anzutreffenden italienischen Termini nach einer entsprechenden Vorlage gesucht wurde. Während ein griechisches Modell schon aus einem Zitat im zweiten Teil der Grammatik bekannt war, ergab sich hinsichtlich der anderen Quelle für die Forschung ein überaus schwieriges Problem, da kein italienisches Werk zitiert wird.

Im Gegensatz zu D. Găzdaru, der eine Grammatik von G. Gigli für die Vorlage von I. Văcărescu hält, sind wir der Meinung, dass es sich bei der Quellekaum um ein nur in italienischer Sprache verfasstes Werk handelt, sondern um eine anonyme Grammatik der italienischen Sprache mit einem Paralleltext in italienischer und griechischer Sprache, die im 18. Jahrhundert in Venedig für Griechen zur Erlernung des Italienischen gedruckt wurde. Zugunsten dieser Theorie sprechen u. a. die zahlreichen in unserer Arbeit angeführten Übereinstimmungen im Text zwischen der anonymen und der Grammatik von I. Văcărescu. Im allgemeinen ist jedoch zu erkennen, dass I. Văcărescu in vielen Fällen von den Vorlagen abweicht und eigene Beobachtungen und Feststellungen über die rumänische Sprache verzeichnet.

Sein Verdienst um die Entwicklung der rumänischen Grammatik und der rumänischen Literatursprache, das sich in diesem Werk deutlich erkennen lässt, ist daher dem von S. Klein zumindest ebenbürtig, ja, wie wir meinen, sogar grösser.